

Przecinkologia stosowana

kompendium

W interpunkcji występuje kilkanaście znaków, z których za najważniejsze należy uważać:

- spację, służącą głównie do oddzielania wyrazów,
- kropkę, służącą głównie do wydzielania zdań i wyznaczania skrótów,
- przecinek, który służy przede wszystkim do oddzielania zdań i elementów wyliczanych.

Przecinek jest zasadniczo elementem wspomagającym gramatykę zdania.

Nie służy jako przerywnik (pauza) ani odstęp. Jest używany:

- do wydzielania zdań i ich równoważników w zdaniach złożonych,
- do oddzielania elementów wymienianych (wyliczanych), ale należących do tej samej kategorii,
- do oddzielania wtrąceń,
- do precyzowania sensu wypowiedzi.

1. Wydzielanie zdań i ich odpowiedników

a. Każde zdanie składowe zdania złożonego powinno być po obu stronach oddzielone przecinkami od innego zdania składowego. Należy pamiętać nie tylko o przecinku rozpoczynającym, ale także kończącym.

Na przykład:

Powiem ci, abyś nie miał wątpliwości, że to są trzy zdania. (zdanie 3-zdaniowe)

b. Funkcję zdania pełnią nie tylko ciągi zawierające orzeczenie jawne, ale także ciągi z orzeczeniem ukrytym. Ukrytą funkcję orzeczenia (zdaniotwórczą) pełnią między innymi:

- wykrzykniki,
- dopowiedzenia,
- frazy – z imiesłowem zastępującym czasownik (mówiącym o czynności),
- frazy – związki frazeologiczne niezawierające czasownika, ale pełniące funkcję czasownika lub zdania.

Na przykład:

Powiem ci, Marysiu, że to są trzy zdania. (3 zdania, w tym wykrzyknik „Marysiu” – po obu stronach oddzielony przecinkami)

Powiem ci, Marysiu, i zamilknę. („i” po przecinku kończącym wykrzyknik „Marysiu”, który jest zdaniem poprzedzającym)

Powiem ci, a jakże. (dopowiedzenie)

Powiem ci, nawet w tej chwili. (dopowiedzenie)

Powiesz mi? Oczywiście, powiem ci. („oczywiście” = dopowiedzenie w dialogu, tzw. replika)

Oczywiście powiem ci. (tu bez przecinka, bo „oczywiście” tylko komentuje dalszy ciąg zdania, nie jest dopowiedzeniem, nie pełni funkcji zdania)

Powiem ci, zmywając naczynia. (imiesłów przysłówkowy „zmywając” w funkcji czasownika)

Ja do niej serdecznie, a ona w krzyk. (w ogóle brak czasowników, ale to są frazy, związki frazeologiczne pełniące funkcję zdania)

On do niej z łapami, ona do niego z pazurami, i tak się kochają. (jak wyżej + trzecie zdanie z orzeczeniem jawnym; przed „i” przecinek kończący zdanie poprzednie)

Ja do niej serdecznie, ona do mnie krzywo, razem brzydka sytuacja. (trzy frazy, bez czasowników, ale każda w funkcji zdania)

2. Oddzielanie elementów wyliczanych

a. Nie oddziela się przecinkiem wymienianych (wyliczanych) elementów różnej kategorii semantycznej.

Na przykład:

Miała ślicznego modnego miniaturowego kanapowego pudła. Każdy przymiotnik należy tu do innej kategorii znaczeń. Są to kolejno kategorie: **wygląd, funkcja społeczna, typ genetyczny (rasa), typ zachowania.**

b. Oddziela się przecinkiem wymieniane elementy należące do tej samej kategorii semantycznej.

Na przykład:

Siadł na ławce parkowej drewnianej, niskiej, żółto malowanej.

Określenia „parkowej” i „drewnianej” są różnej kategorii. Pierwszy odnosi się do lokalizacji i przeznaczenia ławki, drugi do jej budowy i wyglądu.

Określenia „drewnianej”, „niskiej” i „żółto malowanej” należą do dwóch tych samych kategorii znaczeniowych: ‘budowa’ i zarazem ‘wygląd’, dlatego muszą być oddzielone przecinkiem.

3. Oddzielanie wtrąceń

Wtrącenia nie mają bezpośredniego związku z budową zdania głównego – to ich cecha najważniejsza. Jeśli przecinki dają się zastąpić nawiasami lub pauzami, to mamy do czynienia z wtrąceniem. Jednakże ze względu na czytelność najlepszym sposobem oddzielania wtrąceń jest stosowanie przecinków.

Na przykład:

To było ładne, według mojej żony, przedstawienie.

To było ładne – według mojej żony – przedstawienie.

To było ładne (według mojej żony) przedstawienie.

4. Przecinek a spójniki

a. Wyróżniamy spójniki

- jednoskładnikowe (np.: *i, a, ale, aby, który, dlatego, że, iż*) oraz
- złożone ciągłe (np.: *mimo że, mimo to, tak jak, i to, ani też, tylko że, chyba że, pod warunkiem że*)
- złożone nieciągłe (tzw. skorelowane) (np.: *dopóki..., dopóty...; o tyle..., o ile...; tak..., jak...*).

Ciągłość polega na nierozsuwalności i nieprzestawialności składników.

b. Nie stawia się przecinka przed jednoskładnikowymi spójnikami:

i, oraz, ani, czy, albo, lub, a („a” w funkcji wyliczeniowej, takiej jak dla „i”, np. zgrabny a ładny).

Na przykład:

Poszedłem i kupiłem chleb, Duży czy mały, wszystko jedno, Wóz albo przewóz,
chyba że przecinek kończy zdanie poprzedzające wtrącone.

Na przykład:

Poszedłem, mrużąc pod nosem zakłęcia, i kupiłem papierosa elektronicznego.

Uwaga. Przyimki graficznie identyczne ze spójnikami. W wypowiedzeniach typu: *Plące a sytuacja finansowa ludzi*, „a” jest przyimkiem, operatorem odniesienia (znaczy ‘wobec’, ‘w stosunku do’, ‘względem’). W wypowiedzeniach typu: *Między młotem a kowadłem*, „a” jest członem przyimka złożonego *między... a...* Przed takimi „a”, „czy” itp., które nie są spójnikami, przecinka także się nie daje.

c. Jeśli spójnik jednoskładnikowy typu „i” się powtarza, to przed drugim jego wystąpieniem stawia się przecinek.

Na przykład:

*Kupiłem papierosa elektronicznego **i** zapasową ładowarkę, **i** kilka wkładów z płynem.
Nie miałem **ani** pieniędzy, **ani** ochoty, **ani** sił.*

d. Przed drugim członem spójnika złożonego nieciągłego przecinek się stawia.

Na przykład:

***Dopóty** mu dobrze szło, **dopóki** był skoncentrowany.*

e. Przed pozostałymi spójnikami stawia się przecinek.

Na przykład:

*Poszedł w końcu na to przedstawienie, **ale** okazało się beznadziejne.*

f. Po spójnikach wprowadzających zdanie przecinka się nie stawia.

Na przykład:

*Poszedł w końcu na to przedstawienie, **ale tak jak przewidywał**, okazało się beznadziejne.*

g. Przed spójnikami złożonymi ciągłymi (patrz tabela, dalej) zawsze stawiamy przecinek, i to przed całym wyrażeniem, nigdy wewnątrz niego.

Na przykład:

*Kupiłem, **mimo że** miałem ostatnie pieniądze. (przecinek przed „mimo”, nie przed „że”)*

*Kupiłem natychmiast, **i to** za ostatnie pieniądze.*

*Kupiłem bez wahania, **tak jak** się kupuje rzeczy pierwszej potrzeby.*

*Robię to, **dlatego że** cię kocham.*

*Będę to robił, **pod warunkiem że** dostane zapłatę.*

*Będę to robił, **chyba że** mi zabronią.*

*Robiłem to, **tylko że** źle.*

*Podejmę się tego, **w przypadku gdy** mnie o to poproszą.*

*Został skazany na grzywnę, **z tym zastrzeżeniem że** może ją zapłacić później.*

*Opowiedział zdarzenie, **a mianowicie że** samochód przejechał go na pasach.*

*Słuchano jego recytacji z entuzjazmem, **tym bardziej że** te wiersze były znakomite.*

Poniżej: **tabela zawierająca spójniki złożone ciągłe.**

5. Wykaz spójników złożonych ciągłych, PRZED KTÓRYMI stawiamy przecinek

(por. też: <http://lpj.pl/index.php?op=31&id=2>)

Są to związki frazeologiczne, które należą do typu „wyrażenia funkcyjne”, podtyp „spójniki złożone jednosegmentowe”.

, a choć	, jak żeby (aby, by)	, tylko że
, a gdy (kiedy)	, jako też	, tylko żeby (aby, by)
, a jeśli (jeżeli)	, jako że	, tym bardziej że
, a mianowicie	, jak zawsze gdy	, tym bardziej żeby (aby, by)
, a następnie	, który jeśli (jeżeli)	, w przypadku gdy (kiedy)
, a ponieważ	, lecz i	, w przypadku gdyby
, a potem	, lub raczej	, w taki sposób że
, a także	, mianowicie że	, w taki sposób żeby (aby, by)
, a także że	, mimo to	, w tym celu żeby (aby, by)
, a to	, mimo że	, w miarę jak
, a więc	, najpierw że (żeby, kiedy, jeśli)	, w razie gdyby
, a więc że	, nawet że (żeby, kiedy, jeśli)	, w wypadku gdy (kiedy)
, a że	, na skutek czego	, w wypadku gdyby
, albo lepiej	, na skutek tego	, właśnie gdy (kiedy)
, albo raczej	, na skutek tego że	, właśnie jak
, ale i	, o ile...	, wobec czego
, ani nawet	, o tyle... (w: o ile..., o tyle...)	, wobec tego
, ani też	, po co	, wobec tego że
, chyba że	, po czym	, wprzód nim (zanim)
, chyba żeby	, pod warunkiem że	, w przypadku gdy
, czy może	, podczas gdy (kiedy)	, wskutek tego
, czyli że	, podobnie jak	, wskutek tego że
, dlatego że	, pod tym warunkiem że	, wtedy gdy (kiedy)
, dlatego żeby (aby, by)	, pomimo to	, w ten sposób
, dopiero gdy (kiedy)	, pomimo że	, w ten sposób że
, dopiero jak	, potem gdy	, w ten sposób żeby (aby, by)
, dzięki temu (= dlatego)	, po to	, w tym celu
, dzięki temu że (= ponieważ)	, po to żeby (aby, by)	, w tym celu żeby (aby, by)
, i chociaż	, przy czym	, w wyniku tego
, i choć	, skutkiem czego	, w wyniku tego że
, i jednak	, szczególnie że	, w związku z tym
, i tak (= mimo to; = a więc)	, szczególnie żeby (aby, by)	, w związku z tym że
, i to (= na dodatek, w dodatku)	, tak jak	, za to że
, i to ile	, tak jakby	, z chwilą gdy
, i to jak	, tak skąd	, z tą myślą żeby (aby, by)
, i to tyle	, tak że	, z tego powodu
, i to gdy (kiedy)	, tak żeby (aby, by)	, z tego powodu że
, i to jeśli (jeżeli)	, taki sam jak	, z tej przyczyny że
, i to który	, tam gdzie	, z tym że
, i to żeby	, tam skąd	, z tym zastrzeżeniem że
, i tylko tyle	, ten sam co	, zwłaszcza gdy (kiedy)
, i tylko tak	, teraz gdy	, zwłaszcza jeśli (jeżeli)
, ile razy	, to co	, zwłaszcza że
, ile że	, to jest (= czyli)	, z zastrzeżeniem że
, innymi słowy	, to znaczy (= czyli)	, że aby
, jak gdyby	, to znaczy że (= czyli że)	, że aż
, jak równieź	, to znaczy żeby (aby, by) (= czyli żeby)	, że gdy (kiedy)
, jak też	, tyle że	, że jeśli (jeżeli)

UWAGI

Niektóre zbiegające się wyrazy imitują spójnik złożony, a wtedy przecinek stawia się inaczej.
Na przykład:

- **szkoda, że tak łatwo o nas zapominają** ("szkoda" to przysłówek predykatywny, który zastępuje czasownik, a znaczy tu "żałuję"; spójnikiem jest tylko "że");
- **dobrze, że się tego nauczyłem** ("dobrze" to przysłówek predykatywny, który zastępuje czasownik, a znaczy tu "jestem zadowolony"; spójnikiem jest tylko "że");
- **jedź tak, żeby nie poplamić obrusa** (akcent znaczeniowy na "tak", które odnosi się do "jedź", a nie "poplamić"; spójnikiem jest tylko "żeby");
- **jedź nad morze tym bardziej, że jesteś tak przepracowany** (akcent znaczeniowy na "tym bardziej" i odnosi się do "jedź nad morze", a nie do "jesteś przepracowany"; spójnikiem jest tylko "że");
- **mówię ci o tym tylko dlatego, że cię kocham** (akcent znaczeniowy na "dlatego", które odnosi się do "mówię", a nie do "kocham"; spójnikiem jest tylko "że");
- **zrobiłem dla niego tyle, że nie powinien narzekać** (akcent znaczeniowy na "tyle", które odnosi się do "zrobiłem", a nie do "nie powinien narzekać"; spójnikiem jest tylko "że");
- **Po sukcesie prasowym napisałem kolejne opowiadanie i to także zostało wysoko ocenione** (spójnikiem jest tylko "i", a nie "i to", ponieważ "to" jest tu zaimkiem rzeczownym – zastępuje rzeczownik "opowiadanie", a nawet może być bez szkody opuszczone);
- **zobaczył nadjeżdżający pociąg i to go uspokoiło** (tu spójnikiem jest samo "i", a nie "i to", ponieważ "to" w drugim zdaniu jest zaimkiem rzeczownym, który zastępuje "zobaczenie nadjeżdżającego pociągu");
- **mogę grać we wszystko, w brydża zwłaszcza, jeśli tylko zechcecie** (akcent znaczeniowy (*semantyczny*) pada na "zwłaszcza", które odnosi się do "grać ... w brydża"; spójnikiem jest tylko "jeśli").

6. Rzekomo „automatyczny” sposób stawiania przecinków

Należy zwrócić uwagę na to, że wbrew często powtarzanym potocznym opiniom o interpunkcji, przecinków nie stawiamy automatycznie przed spójnikami typu *że (iż), jak, kiedy, gdzie, żeby (aby, by), czyli*, ale czynimy to jedynie wtedy, kiedy w zdaniu złożonym rozpoczynają nowe zdanie. Niepoprawne jest używanie przecinka np. przed operatorami porównania *jak, niby*.

Na przykład:

Nie: *Biały, jak śnieg.*

Tak: *Biały jak śnieg.*

7. Funkcja semantyczna przecinka

W rzadkich wypadkach przecinek stosuje się w celu ustalenia sensu.

Na przykład:

Przyszli wujek Janek i ciocia. – *Przyszli wujek, Janek i ciocia.* (w pierwszym zdaniu siedziały dwie osoby, w drugim trzy)

Twoja stara piła leży w piwnicy. – *Twoja stara piła, leży w piwnicy.* (w pierwszym zdaniu chodzi o piłę, w drugim o kobietę)

Nie mówię o tym. – *Nie, mówię o tym.* (zdania o znaczeniu przeciwnym)

Rozstrzelać, nie wolno wypuścić. – *Rozstrzelać nie wolno, wypuścić.* (zdania o znaczeniu przeciwnym)

Copyright © by prof. UKSW dr hab. Piotr Müldner-Nieckowski